

Psikoteknik Değerlendirmenin Evrimi

Handan KEPİR

Sağlık ve Sosyal Yardım Bak.
Hifzısıhha Okulu

Psikoteknik, herhangi bir kişinin bir mesleğe yönlendirilmesinde veya bir iş için başvuran adayların seçilmesinde kullanılır. Bir yandan test metoduna, öte yandan da kişilik özellikleri ve davranışın incelenmesine dayanan bu bilim dalı hem psikofizyolojinin, hem de deneysel psikolojinin sonuçlarından yararlanır. Psikolojide ve özellikle psikoteknik uygulamada test terimi, bireylerin psikomotor özelliklerini belirleyen, bilgilerini, davranışlarını ve algı biçimlerini saptamaya yarayan kısa süreli özel uygulamalar olarak düşünülebilir. Psikoteknik uygulamada testin benzer ortamlarda bulunan deneklerin birbirleri ile sayısal ve nesnel olarak karşılaştırılabilmesi için gerçekleştirilen her türlü standartlaştırılmış iş ve işlemler olduğunu belirtmek gerekir. Bu karşılaştırma ile bireysel benzerlik ve farklılıklar görülebilir, önemli kişisel özellikler saptanabilir.

Uygulamadaki amaçlar bakımından psikoteknik, endüstride değişik iş kollarında, çeşitli meslekler için işe alma sürecinde, seçme ve mesleğe yöneltme sorunlarını, konu olarak ele almaktadır. Bu iki başlık altındaki çalışmalar kişileri belirli bazı mesleklere uyarlık ve yetenek dereceleri bakımından seçmek ve bir şahsa en uygun olan mesleği bulmak veya kişinin eğitim sürecinde meslek seçiminde yardımcı olmak temelleri etrafında toplanabilir. Birinci gruptan özellikle endüstride, trafikte yararlanılır. Kalifiye işçiler, özel amaçlar için çalıştırılacak işçiler, tren makinistleri, pilotlar şoförler, sinyalizasyon sisteminde çalışacak operatörler, dispeçerler bu yöntemlerle seçilir. İkinci grup, özellikle, ilk ve orta öğretimden sonra bireylerin yönelecekleri meslek dalmı seçmelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca ergoterpi ile işten çıkarmaları önleyici bir yöntem olarak çeşitli hastalara, geri zekalı ve psikopat çocuklara uygulanmaktadır. Bunların dışında çeşitli sakatların üretim sürecinde yer almaları, ergonomi, iş sağlığı, kaza etüdleri, reklam psikolojisi gibi alanlarda psikoteknikten yararlanır.

Psikoteknik değerlendirme gelişimi dünyada ve Türkiye'de olmak üzere iki boyutta incelenebilir.

Psikoteknik değerlendirme yöntemlerinden genellikle endüstride personel seçme ve mesleğe yöneltme çalışmalarında yararlanıldığından, konu ile ilgili bilimsel çalışmalar IX. yüzyılın sonlarında endüstri devriminin hızlanması ile önem kazanmaya başlamıştır. Ancak bireysel ayrılıkların sistemli bir araştırmaya konu edilmesi 1796 yılında bir görev anındaki yanılığın kaynaklanmıştır. Greenwich rasathanesinde asistan olarak çalışan Kinnebrookun yıldızların hareketi ile ilgili kayıtlarının şefi Maskelye'ninkinden saniyenin onda sekizi kadar daha geç olduğu görülünce görevini iyi yapmadığı sanılarak işine son verilmişti. Bundan yirmi yıl sonra, astronomların gözlemleri arasındaki farkın, bireylerin uyarılara değişik zamanlarda tepki göstermelerinden (Reaksiyon zamanı farklılığı) ileri geldiği anlaşılmıştır. Böyle bir yanılığın görev sorumluluğu ile ilgili bir tutum olmayıp, insanın fizyolojik yapısına özgü, önemli bireysel özelliklerden kaynaklandığı ortaya çıkmıştır.

XIX. yüzyılda Sir Francis Galton (1822-1911)'un çalışmaları ilk bilimsel uygulamalara örnek olarak gösterilebilir. Galton Charles Darwinin genel kalıtım ve insan yetenekleri ile ilgili çalışmalarından yararlanmıştır. Darwinin bulgularını geliştirerek, çalışmalarını bireysel ayrılıklar alanına kaydıran Galton, insanların fiziksel özellikleri, psikomotor özelliklerini analiz etmeye ve bu özellikler ile iş başarıları arasında bir ilişki aramaya başlamıştır (Helmstatler, 1966).

Endüstri psikolojisi ve mesleğe yöneltme konusunda yapılan ilk çalışmalar ve uygulamalar 1901 tarihini taşır. Bu tarihte İtalyan psikologu Ugo Pizolli, Modanoda çıraklar için mesleki yetenek muayeneleri yapmıştır. Wissler bazı fiziksel özellikler ile zihinsel ve eğitsel sonuçlar arasında ilişki analizleri yaparak so-

nuçlarını yayınlamıştır. Bundan sonra yine İtalya'da Prof. Genelî uygulamalı psikolojinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Özellikle pilotların seçimi işlemindeki psikoteknik çalışmaları yönetmiştir.

Psikoteknik kavramı Almanya'da 1903 de Wilhelm Stern tarafından ortaya atılmıştır. Aynı kişi 1907 de Otto Lippmanla birlikte ilk «Uygulamalı Psikoloji» dergisini çıkarmıştır.

Fransa'da Jean Lahy uygulamalı psikolojiye bazı makinelerinin etüdü ile başlamıştır. Daktilo yazan sekreterlerin çalışmalarını incelemiş, yetenek çözümlemesi yaparak, yeteneklerin analizi için testler geliştirmiştir. Daha sonra 1907 de Dr. Toulouse ile birlikte motorlu araç kullananların seçim metodları üzerinde çalışarak Paris'te tramvay sürücülerinin seçimi için bir sistem oluşturmuştur. 1910 yılında da «Yaygın Dikkat» testini geliştirmiştir (Noyan, 1953).

Belçika'da mesleğe yöneltme çalışmaları ilk kez 1908 de Brüksel'de Christiaens ve Decroly'in «Mesleki Yöneltme» laboratuvarı ile başlar. Aynı tarihlerde A.B.D.'de Boston'da da böyle bir enstitü kurulmuştur. Yine 1910 yılında Fransa'da ve A.B.D.'de psikoteknik yöntemle şoför, telgraf teknisyeni, pilot ve kondüktörlerin seçildiği görülmektedir. 1919 yılında ise iş kazaları ile psikolojik bulgular arasında istatistiksel çalışmalar yapılmaya başlamıştır (Gürsel, 1952).

İşçilerin seçimi özellikle endüstrinin ileri olduğu ülkelerde gelişmiştir. Amerika'da Hugo Münsterberg uygulamalı psikoloji ve endüstri psikolojisinin kurucusu sayıldığı gibi Amerikan endüstrisinde de çeşitli çalışmaları ve katkıları ile büyük rol oynamıştır. Hugo Münsterberg 1909 yılında bir dergiye yazdığı «Piyasa ve Psikoloji» adlı makalesinde psikolojinin ivedilikle personel seçimi, endüstriyel etkinliği artırılması ve reklamcılık konularına uygulanmasının zorunluluğuna değinmiştir (Moskowitz, 1977). Daha sonra 1913 yılında yazdığı «Psikoloji ve Endüstride Verimlilik» adlı kitabın büyük bir bölümünü de personel seçimine ayırmış, personel ve mesleğe yöneltme süreçlerinde bireysel ayrılıkların rolünü, iş analiz yöntemlerinin uygulanmasını vurgulamıştır. Boston Elektrikli Tren İşletmesinde işe alınacak sürücülerin dikkat, karar verme ve reaksiyon zamanlarının ölçülmesi konusunda laboratuvar çalışmaları yapmıştır. Aynı yıllarda Bell telefon Şirketinin isteği üzerine kadın operatörlerin işe alınması konusunda yaptığı gözlemler sonucu; bellek, dikkat yordama ve zihinsel yetenekleri ölçmek üzere testler geliştirmiştir. Bir rapor işletmesinden gelen istem nedeni ile de işe alınacak kaptanlarda reaksiyon zamanı

ve karar verme sürecini ölçen testler geliştirmiştir. Ayrıca çeşitli iş kollarında geçerli personel seçimi işlemlerinin önemini de vurgulamıştır. İsviçre'de de Prof. Claparadé ve Prof. Bouvet tarafından Cenevre'de Jean Jacques Roesseau Enstitüsünde bir mesleğe yöneltme bürosu hazırlanmıştır. Bu laboratuvar, daha sonra kurulan psikoteknik laboratuvarların özünü teşkil etmiştir.

Bu tarihten itibaren psikoteknik büyük bir hızla gelişmiş ve bugünkü yerini almıştır. Psikoteknik dalının gösterdiği bu ilerleme karşısında, ortak sorunları toplu olarak gözden geçirmek ve sorunlara çözüm aramak için 1920 de Claparadé'in girişimi ile ilk kez Uluslararası Psikoteknik Kongresi toplanmıştır. Aynı yıl Uluslararası Psikoteknik Birliği kurulmuştur. Yine 1920'lerde Sovyetler Birliği ve Japonya'da psikoteknik uygulamalarla endüstriyel etkinliği arttırmak amacıyla enstitüler kurulmuştur. A.B.D.'de 1923 yılında Poops, Ohio Üniversitesinde bir psikoteknik servisi açmıştır. 1927 de Fransa'da Jean Lahy işçilerin psikofizyolojik seçimi ile ilgili çalışmasını yayınlamıştır. 1932 yılında Fransa'da Devlet Demiryolları idaresi bir psikoteknik laboratuvarı kurmuştur. 1936 da Lahy ve Pacaud iş kazaları ile ilgili psikoteknik çalışmalarını başlatmışlardır (Gürsel 1952).

Son yıllarda yapılan incelemeler de 1968-1972 döneminde bir çok ülkede endüstride psikoteknik uygulamalarda büyük bir artış gözlenmektedir. Özellikle Yugoslavya, Macaristan ve Romanya'da endüstride çalışacak personelin seçimi için adaylara psikoteknik uygulama zorunlu hale gelmiştir. Havacılık işletmelerinde de psikoteknik yöntemlerle personel seçimi giderek daha fazla önem kazanmış, yalnızca, havacılık işletmeleri için psikoteknik değerlendirme bataryaları geliştiren ve uygulayan uluslararası kuruluşlar ortaya çıkmıştır (Zurfluh, 1976).

Bugüne kadar toplanan kongreler; Psikoteknik terminolojisi, testlerin etüd ve sınıflandırılması, iş kazaları, mesleki formasyon gibi ana konuları incelemiştir. Halen merkezi Fransa'da (Paris) bulunan Uluslararası Psikoteknik Birliği (A.I.P.) bütün dünyada konu ile ilgili enstitü ve laboratuvarlarla iletişim halinde olup, onların bilimsel çalışmalarını desteklemektedirler.

Türkiye'deki Gelişmeler :

Avrupa ve A.B.D.'de psikoteknik ile ilgili çalışmalar 1900 lerin ilk yıllarında yer almasına karşın Türkiye'de konu ile ilgili çalışmalar 1945 yıllarında başlamıştır. Türkiye'deki psikoteknik uygulamalar öncelikle «mesleğe yönelt-

me» çalışmalarında yer almıştır. 1945 yılından başlayarak sanat enstitüleri bünyesinde, 1950 yılında Ankara Teknik Yüksek Öğretmen Okulunda laboratuvar açılmıştır. Laboratuvarın amacı okuldaki öğrencileri yeteneklerine göre çeşitli mesleklere yönlendirmek ve araştırma yapmaktır. Ancak bu laboratuvarlar zamanla etkinliğini yitirmiştir.

Aynı yıl TCDD Eskişehir'de mesleğe yönlendirme çalışmalarını yürütmek amacıyla bir uygulamalı psikoloji laboratuvarı kurmuştur. İşletmenin Cer atelyesinde işe alınan çırakları belli bir işkoluna yönlendirmek amacıyla psikoteknik yöntem uygulanması düşünülmüş ise de 1959 yılına kadar daha çok nörolojik muayeneler yapılmış ve laboratuvar etkinliklerine bu tarihlerde ara verilmiştir. Daha sonra 1968 yılında Ankara'daki TCDD psikoteknik laboratuvarı kurulmuştur. O tarihten bu yana TCDD işletmelerinde çeşitli görevler için personel seçme ve yönlendirme amacı ile psikoteknik uygulamalar yapılagelmektedir.

1951 yılında da trafik güvenliği ile ilgili çalışmalar yapmak üzere İstanbul Belediyesi İETT tarafından bir psikoteknik laboratuvarı kurulmuştur ve çalışmaları halen devam etmektedir. Aynı yıl Çalışma Bakanlığına bağlı İş ve İşçi Bulma Kurumunda Mesleğe yönlendirme servisi ile ilgili test uygulamaları yapılmıştır. Bu çalışmaların amacı; özellikle okul çağındaki gençlerin yeteneklerine, özelliklerine, ilgilerine ve olanaklarına uygun mesleki plan yapmalarına ve okul seçimlerine yardımcı olunması idi. 1954 yılında da M.E.B. bağlı Test ve Araştırma Bürosu kurulmuştur. 1955 den sonra Sümerbank'ın bazı fabrikaları, Nazilli Doküman Sanayii için bir Alman Psikoteknisyen ekibi tarafından özel seçim ve değerlendirme sistemleri kurulmuştur, zamanla bu sistemin diğer Sümerbank işletmelerinde de kullanılmak istendiği görülmüştür.

Çalışma Bakanlığı İş ve İşçi Bulma Kurumunun mesleğe yönlendirme konusundaki çalışmalarının oldukça eski bir geçmişe sahip olmasına karşın 1975 yılında mesleğe yönlendirme şubesine bağlı olarak bir psikoteknik laboratuvar kurulmuş, hazırlık çalışmaları 1978 de tamamlanmıştır. Bu laboratuvar aracılığı ile vasıflı işçilerin çalışacakları iş kollarının belirlenmesi yönünde çalışmalar yapılmasına başlanmıştır.

Kara Harpokuluğu ve Deniz Lisesi de eğitim ve bölüm ayırma çalışmalarında kullanılmak üzere kendi bünyelerinde küçük ünitelerden oluşan iki laboratuvar kurmuşlardır.

1973 yılında da İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi bir Psikoteknik laboratuvarı kurmuştur. Burada halen eğitim, araştırma çalış-

malarının yanısıra, bazı özel ve kamu kuruluşları için personel seçme, yerleştirme, terfi sistemi kurma çalışmaları yapılmaktadır. Çeşitli işyerlerinde ve işkollarında psikoteknik yöntemlerden yararlanılarak personel seçme, yerleştirme ve terfi işlemlerinin yapılması Türkiye'de batı ülkelerine kıyasla oldukça geç başlamasına karşın, giderek daha yaygın bir uygulama alanı bulmaktadır. Bu yaygınlaşmanın getirdiği sorunlar da bulunmaktadır, öncelikle psikoteknik test araçlarının temin edilmesinde güçlükler söz konusudur. Yakın bir gelecekte ülkemiz koşullarına uygun, standart, güvenilirliği ve geçerliliği yüksek olan test araçlarının geliştirilmesi söz konusu olabilir ki, bu da psikoteknik yöntemlerden tüm endüstrinin yararlanabilmesi olanakını getirir. Testlerin geliştirilmesi, diğer kazançlar yanında, psikoteknik yöntemlerden daha geniş bir endüstri kesiminin yararlanması olanaklarını getirecektir. Böylelikle endüstriden psikolojiye olan talep artacağı gibi, endüstri psikolojisinin etkinliği de artabilir.

Ülkemizde psikolojinin diğer alanlarında test kullanımı yaygınlaşmış fakat standartizasyon işlemleri yeterli ölçüde yapılamadığı için büyük sıkıntılar da belirmiştir. Endüstri psikolojisinde de aynı sorunların ortaya çıkmaması için, bu uygulamalar fazla yaygınlaşmadan psikoteknik ölçme araçları konusunda titiz çalışmalar gerekmektedir. Bu araçların geçerlik güvenilirlik çalışmaları en kısa zamanda tamamlanmalıdır. Burada insanın incelenmesi ve psikolojik doyumunun ele alınması, işte verimliliğinin artırılması, iş kazalarının azaltılması yanında, isabetli seçimin çok önemli bir ekonomik zorunluluk olduğu da vurgulanmalıdır.

KAYNAKLAR

- 1) Gürsel, F. «Orientation Professionnelle et Travaux Psychotechnique en Turguie», La Psychotechnique Dans La Monde Moderne, Franziska Baumgartien Paris Press Universitaires de France, 1952.
- 2) Helmstadtler, G.C. Principals of Psychological Measurement, London, Methuen Co. Ltd, 1966.
- 3) Kepir, H. Personel Seçiminde Kullanılan Psikomotor Testlerin Değerlendirilmesi, yayınlanmamış Master Tezi, A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1980.
- 4) Moskowitz, J.M. «Hugo Münsterberg : A Study in The History of Applied Psychology» American Psychologist, 1977, 32, 10, 824 - 842.
- 5) Noyan, E. Psikoteknik, İstanbul, Tabiat Matbaası, 1953.
- 6) Zurfluh, J. Les Tests Mentaux, Paris, Editions Universitaires, 1976.